

ELŐNYBEN RÉSZESÍTŐ INTÉZKEDÉSEK ALKOTMÁNYOSSÁGA AMERIKAI ÁLLAMI EGYETEMEKEN

A FISHER KONTRA UNIVERSITY OF TEXAS AT AUSTIN DÖNTÉS

Az eset körülményei: Az amerikai Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (továbbiakban: a „Bíróság”) 2012/2013-as ítélkezési évének egyik alkotmányjogi/alapjogi szempontból kiemelkedő esete volt a *Fisher v. University of Texas at Austin*.¹ A per a faji alapú állami besorolással (*racial classification*) és az állami egyetemi előnyben részesítő/támogató intézkedésekkel (*affirmative action*) volt kapcsolatos. Az elsőrendű alperes az állami, igen jó hírű, University of Texas at Austin, a felperes pedig egy az egyetemre fel nem vett magánszemély, Abigail Noel Fisher volt.

Mivel a Bíróság évente csak kb. 80, saját maga által kiválasztott ügyben hoz érdemi ítéletet, és a döntéseknek csak egy része függ össze alapjogokkal, továbbá mivel az előnyben részesítő intézkedések politikailag ellentmondásosak, az ügyet kiemelt figyelem kísérte. Legutóbb, amikor a kérdéskör egyetemi kontextusban felmerült, 2003-ban, a Bíróság már kilátásba helyezte, hogy eljöhét az az idő, amikor esetleg a faji alapú besoroláson alapuló állami előnyben részesítő intézkedések indokolatlanok (alkotmányellenesek) lesznek.²

Jóllehet a döntés végül 7:1 arányban született meg,³ a többségi határozat szövegében a bírák nem könnyen állapodhattak meg, tekintve, hogy a Bíróság már októberben meghallgatta a feleket, ám a döntés kihirdetésére az ítélkezési év legvégéig kellett várni.

Mivel a University of Texas at Austin (tag)állami és nem privát intézmény, eljárásaira a Szövetségi Alkotmány rendelkezései⁴ vonatkoznak, ezért a felperes, aki magát fehérnek (az amerikai terminológiában 'kaukázusinak' vallotta) arra hivatkozott, hogy az Egyetem megsértette az Equal Protection Klauszában foglaltakat a felvételi eljárás során, aminek eredményeképpen felvételi kérelmét elutasították, és kérte, hogy a bíróság állapítsa meg a jogsértést.

A per a szövetségi kerületi bíróságon kezdődött, ahol az ügy érdemét külön nem is tárgyalva a bíróság az egyetemnek adott igazat. A texasi ügyekben is illetékes 5. Szövetségi Fellebbviteli Bíróság megerősítette az elsőfokú döntést. Hivatkozva a Bíróság

2003-as *Grutter v. Bollinger* döntésére, a Fellebbviteli Bíróság kijelentette, hogy a *Grutter* alapján jelentős mértékig az adott egyetem saját véleményére kell hagyatkozni annak megítélésében, hogy a hivatkozott egyetemi érdekek (pl. az egyetem által definiált „sokszínűség”) eléggé kényszerítő-e (*compelling interest*), és hogy a program (a módszer, amellyel a célt el akarják érni) megfelelően szűkre van-e szabva (*narrowly tailored*).

A döntés. A Bíróság nem értett egyet azzal, ahogyan a másodfokú bíróság az alapjogi tesztet alkalmazta (illetve, azzal, ahogyan a *Grutter*-esetet értelmezte), ezért utasította azt, hogy újból vizsgálja meg a Texasi Egyetem felvételi programjának alkotmányosságát, immár a Bíróság döntésének alapul vételel.

A Bíróság megerősítette, hogy a kérdéskörben három precedens irányadó: a *Regents of University of California v. Bakke* (1978), a *Grutter v. Bollinger* (2003), valamint a *Gratz v. Bollinger* (2003). Megerősítette a Bíróság azt is, hogy az állami faji alapú klasszifikációk csak akkor minősülhetnek alkotmányosnak, ha kényszerítő állami érdek (*compelling government interest*) eléréséhez van rájuk szükség, és az ehhez alkalmazott módszer szűkre van szabva (*narrowly tailored to further such interest*).⁵ Azt is megerősítette továbbá, hogy a sokszínű tanuló közösség megteremtése lehet olyan kényszerítő érdek, amely indokolhat faji alapú klasszifikációt. Itt azonban utalni kell Powell bírónak a *Bakke* esetben hangoztatott véleményére, miszerint a sokszínűség igen komplex kérdés, az egyetemeknek saját maguknak kell megfogalmazniuk, mit is értenek rajta pontosan. Annak a kérdésnek az eldöntésében azonban, hogy az állami egyetem által megfogalmazott érdek meggyőzőnek minősülhet-e, a bíróságoknak nagy részben az egyetemek jóhiszemű saját véleményére kell hagyatkozniuk. Érdemben kell azonban vizsgálniuk a bíróságoknak, hogy a választott módszer megfelelően szűkre szabott-e. Ezt az érdemi vizsgálatot a másodfokú bíróság jelen esetben elmulasztotta. A szűkre szabottság vizsgálatának keretében kell azt is el-

dönteni, hogy az egyetemi módszer szükséges-e (*necessary*) és így vizsgálendő az is, hogy a saját maga által meghatározott célt el lehetne-e érni faji klasszifikáció használata nélkül. A bíróságoknak meg kell győződnie, hogy nincs olyan működőképes, fajilag semleges (*race neutral*) módszer, amivel „nagyjából ugyanolyan szinten” és „elfogadható költségek mellett” meg lehetne valósítani az egyetemi célokat (*about as well and at tolerable administrative expense*). Ellenkező esetben, ha tehát a bíróság szerint lenne más, az előbbieknél megfelelő, ránézésre fajilag semleges módszer is, alkotmányellenesnek kell minősíteni a felvételi rendszert.

A többségi határozatot heten támogatták azzal, hogy Scalia bíró nagyon rövid párhuzamos véleményében a többségi határozat mellett maga is felhívta a figyelmet arra, hogy a felperes nem kérte a Bíróságtól, hogy az változtassa meg a *Grutter* (illetve korábban a *Bakke*) ügyben rögzített tételt, miszerint az egyetemi hallgatói sokszínűség megteremtése kényszerítő érdeknek minősülhet. Ez alapján Scalia – kérelem esetén – adott esetben valószínűleg kész lenne ilyen alapon alkotmányellenesnek nyilvánítani támogató intézkedéseket. Thomas bíró is csak az adott eset körülményeire tekintettel (ti. az új eljárásra való utasítás miatt) csatlakozott a többségi határozathoz, véleményében azonban egyértelművé tette, hogy szerinte bármilyen faji klasszifikáció állami egyetemi felvételi eljárás során alkotmányellenes.

Ginsburg bíró különvéleménye szerint az ügyet egyáltalán nem kellett volna visszautalni másodfokra, mivel a University of Texas at Austin programja alkotmányjogilag megfelelő, továbbá a sokszor neutrálisnak tűnő (és politikailag ilyenként „eladott”) programok valójában kifejezetten tudatában vannak a faji összefüggéseknek. Utalása a fajilag semleges (*racially neutral*), de fajilag tudatos (*race conscious*) programokra fontos, mert a többségi határozatból az olvasható ki, hogy ezek a ránézésre fajilag neutrális eljárások (ha egyébként céljukat tekintve fajilag tudatosak is) elvileg preferáltabbak a nyílt faji klasszifikáción alapuló eljárásoknál. Igaz azonban, hogy a többségi határozat ezen ránézésre fajilag semleges eljárásokat nem írta végül kötelezően elő, vagyis nem kell, hogy először mintegy „megbukjanak” a valóságban ahhoz, hogy egy állami egyetem alkalmazhasson végül nyíltabb faji klasszifikációt a sokszínűség megteremtése érdekében.

Ugyanakkor a Bíróság egyértelműsítette, hogy a vizsgálthoz hasonló felvételi eljárásokra a legszigorúbb alapjogi teszt vonatkozik, mintegy bátorítva a jövőbeli felpereseket, különösen a szűkre szabottság kérdésében.⁶ Márpedig mint arra a Bíróság maga emlékeztetett, a közvélekedés szerint a legszigorúbb

teszt általában az eljárás (jogszabály) alkotmányellenessé minősítését szokta eredményezni (*strict in theory, but fatal in fact*). Igaz ugyan, hogy a Bíróság szerint ennek egyáltalán nem kell így lennie, feltételezhető, hogy ha a korábbinál több per indul, akkor bizonyos régiókban (amelyekre az adott szövetségi fellebbviteli bíróság precedense kiterjed, és ahonnan már nem sikerül fellebbezni a Bíróságra) a vizsgált programok használatának lehetősége jelentősen szűkülhet.

Kommentár: A Bíróságot kritika érte amiatt, hogy egyáltalán foglalkozott az ügygel, hogy vajon miért gondolta legalább négy bíró a kilencből,⁷ hogy a korábbi alkotmányjogi esetjogon változtatni kell, vagy legalábbis újra időszerű a kérdéskörrel foglalkozni. A meglehetősen rövid döntés⁸ alapvetően nem hozott jelentős elmozdulást a korábbi esetjoghoz képest (igaz, részben azért sem, mert a felperes nem is kérte a korábbi esetjog felülvizsgálatát), tehát a 2003-as *Grutter v. Bollinger* többségi határozata elvileg továbbra is irányadó.⁹

A 2003-as *Grutter*, és a vele párhuzamos *Gratz* eseteket az állami felsőoktatás nagyjából úgy értelmezte, hogy a nyílt kvótászerű, sokszínűségi megnyitási elvárások és a nyílt támogatás (pl. pluszpontok adása faji hovatartozás alapján) nem megengedettek, de amúgy az egyetemek figyelembe vehetik a faji klasszifikációt és jelentőséget tulajdoníthatnak neki. Mintegy a Bíróság azt mondta az állami egyetemeknek, hogy írják át a felvételi szabályzatot, ne legyen feltűnő a faji klasszifikáció értékelése, de az egyetemek, ha nagyon akarják, tulajdonképpen folytathatják a korábbi támogató intézkedések gyakorlatukat.

Az a tény azonban, hogy egy állami egyetemi felvételi eljárási rend elvileg nem ütközik a szövetségi alkotmányba, még nem jelenti azt, hogy esetleg ne lenne alkalmazandó egyéb tagállami előírás, jogszabály.¹⁰ Nem arról van tehát szó, hogy az állami egyetemnek pozitív alkotmányos joga van a támogató intézkedések alkalmazására, hanem, hogy lehetséges olyan intézkedéseket hozni, programokat alkotni, amelyek adott esetben nem minősülnek alkotmányellenesnek.

Ezért önmagában a szövetségi alkotmányos esetjog változatlansága, önmagában az alkotmányos lehetőség léte még nem árul el semmit arról, hogy mennyi és milyen hatású megerősítő intézkedések működnek az USA-ban, valamint hogy idővel a jelentőségük hogyan változik. Így pl. a nem állami egyetemeknek – mivel a szövetségi alkotmányra velük szemben nem lehet hivatkozni – nyilván nagyobb szabadságuk van e téren, de különböző okok miatt ott is visszaszorulóban van a nyílt, automatikus

előnyben részesítés. Anélkül, hogy empirikus tanulmányokra hivatkoznánk, annyi mindenképpen megkockáztatható, hogy a faji alapú kategorizáláson alapuló egyetemi megerősítő intézkedések visszaszorulóban vannak. Az elmúlt tíz évben például jónéhány tagállamban fogadtak el olyan tagállami alkotmány-módosítást, jogszabályt, amely kifejezetten tiltja a faji vagy akár nemi alapú megerősítő intézkedéseket (pl. Arizona, Nebraska, Oklahoma).

E változásoknak egyrészt politikai okai lehetnek, főleg konzervatívabb, a középosztálybeli választók érdekeit képviselő politikusok nyomására sok esetben próbálják a felvételi rendszereket a felszínen neutrálisnak és objektívnek tűnő módszerekkel felváltani. Mindeközben, a húsz vagy harminc évvel ezelőtti helyzethez képest az egyetemek sokkal kiélezettebb versenyben vannak egymással a legkülönbözőbb rangsorokon elfoglalt helyekért. Vagyis maguk az egyetemek sem engedhetik meg, hogy nagyszámú gyenge teszteredménnyel (pl. SAT, ACT, GMAT, LSAT) rendelkező leendő hallgatót vegyen fel, kizárólag faji alapú támogató intézkedésként, egy ki nem mondott kvóta elérése érdekében. Csak ott van igazán lehetőség erőteljesebb hatású előnyben részesítő program működtetésére, ahol olyan nagy a túljelentkezés, hogy könnyen lehet az egyébként sok, jó teszteredménnyel rendelkező első körben elutasítandónak minősült jelentkezők közül a faji klasszifikáció alapján válogatni (ellenkező esetben ugyanis a rangsor összeállításában különösen fontos súlyú átlagos teszteredmények értéke csökkenne, és ez az egyetem helyezését jelentősen befolyásolhatná).¹¹ Míg a top magánegyetemek (mivel sok az első körben elutasított kiváló jelentkező, akikből válogatni lehet) ezt meg tudják tenni (és persze rájuk nem is vonatkozik a szövetségi alkotmány), ez az állami egyetem csak igen kis részére igaz; a legtöbb esetben az egyetemnek egyáltalán nem érdeke előnyben részesítenie faji alapon meghatározott hallgatói csoportokat – csak relatív kis mértékig.

Szintén probléma a faji klasszifikáció kérdése. A besorolás egyrészt önbevalláson alapul, de ahogy maga az amerikai társadalom egyre sokszínűbbé válik, a kategóriák egyre komplexebbé válnak, és a besorolás egyre nehezebbé válik. Különösen problémás pl. a hispán vagy latino kategória, amelyet a fekete vagy őslakos indián rasszokkal együtt használnak az egyetemek, ugyanakkor egy hispán/latino identitású személy rassz alapján lehet fekete, kaukázusi vagy akár őslakos indián is. Mindezek a folyamatok, vagyis a politikai, az egyetemek saját, sokszor az előnyben részesítő intézkedésekkel ellentétes érdekei, valamint a klasszifikáció nehézsége (amely per-

sze visszahat a politikai közegre) eredményezik, hogy a faji klasszifikáción alapuló előnyben részesítő programok lassan, de folyamatosan visszaszorulóban vannak.

Vagyis a Bíróság valamelyest szigorító, de alapvetően a korábbi alkotmányos szabályozást fenntartó döntése egy olyan folyamatba illeszkedik, amely során az intézmény jelentősége a gyakorlatban egyre inkább csökken (ez a ténymegállapítás természetesen nem mond semmit a társadalmi következményekről, csak annyit mond, hogy az intézkedések elterjedtsége csökkenő trendet mutat).

JEGYZETEK

1. Fisher v. University of Texas at Austin, 570 U.S. (2013), az amerikai Legfelsőbb Bíróság 2013. június 24-én kelt döntése.
2. Konkrétabban, a *Grutter v. Bollinger (2003)* esetben a többségi határozatot jegyző O'Connor bíró úgy fogalmazott, hogy a várakozások szerint 25 év múlva már nem lesz szükség a faji klasszifikáción alapuló megerősítő intézkedésekre az egyetemi sokszínűség megteremtése érdekében, mintegy időben korlátozva a módszer alkotmányosságát. Mivel azóta eltelt tíz év, és a Bíróság tagsága részben kicserélődött és konzervatívabbá vált, elképzelhetőnek tűnt, hogy a Bíróság ezt a határidőt esetleg lerövidíti.
3. Kagan bíró, hivatkozva, hogy maga is egyetemi adminisztrátor volt, nem vett részt a döntésben. Ugyanakkor a párhuzamos és különvéleményekből az látszik, hogy a faji klasszifikáción alapuló előnyben részesítő állami egyetemi programok létét mint elvi lehetőséget hatan támogatták és valószínűleg ketten nem (Scalia és Thomas), továbbá Kagan bíró ugyan nem szavazott, de feltételezhetően az elvi lehetőség mellett szavazott volna. Vagyis összességében jelen pillanatban jelentős többségben vannak azok, akik – *strict scrutiny* mellett ugyan – de fenntartanák a kérdéses módszert, legalább elvi szinten.
4. Legalábbis azok, amelyek vonatkoznak a tagállamokra is, de a 14. Alkotmánykiegészítés Equal Protection Klauzulája ilyen.
5. Ez a legszigorúbb alapjogi teszt (*strict scrutiny*), amely során egyébként az alperes állami intézménynek kell az igazát bizonyítania.
6. Amely ügyek a Bíróság ügyválogatási gyakorlata alapján azonban valószínűleg már nem fognak eljutni a Bíróságig a következő évtizedben.
7. Ti. legalább négy bíró szavazata kell ahhoz, hogy az ún. *writ of certiorari*-n keresztül a kilenctagú Bíróság egy ügyet érdemi elbírálásra befogadjon.

8. Amely feltételezhetően azért is rövid, hogy minél több bíró támogatását elnyerje.
9. Itt kell megjegyezni, hogy a faji alapú kategorizálás, megkülönböztetés (ti. ami egyes csoportoknak megerősítő intézkedés, azt más csoportok hátrányos megkülönböztetésnek értékelhetik) kérdéskörére nem csak a szövetségi alkotmány, hanem egyéb, szövetségi és tagállami jogszabályok is vonatkoznak, az adott körülménytől függően tehát számos jogalapon lehet pert indítani. Jelen eset a szövetségi alkotmányjogi esetjog része.
10. Pl. a tagállami törvényhozás, az adott egyetem autonómiájától függően pl. kifejezetten előírhat bizonyos eljárási szabályokat vagy akár általánosságban megtilthatja a faji vagy nemi kategorizáción alapuló megerősítő intézkedéseket.
11. Jobb magánegyetemeken akár nyolc-tízszeres túljelentkezés sem ismeretlen, akiből akár a végül felvettek két-háromszorosát is fel lehetne venni anélkül, hogy az egyetem 'objektív' mutatói ne romoljanak, és az egyetem helyezése ne kerüljön veszélybe.